

О. С. Пономарьов

ДУХОВНІСТЬ У СИСТЕМІ ФІЛОСОФІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

З позицій філософії освіти проаналізовано систему зв'язків духовності та професійної культури педагога. Розглянуто структуру цієї культури та її роль у формуванні професійної і соціальної компетентності студента і в його особистісному розвитку. Приділено увагу завданням освіти з виховання і розвитку духовного світу студента. Показано, що педагогічна культура має ґрунтуватися на чітких філософських і логіко-методологічних принципах і передбачати високу культуру філософського мислення.

Ключові слова: професійна культура педагога, духовність, філософія освіти, суспільна свідомість, виховання, особистісний розвиток.

Постановка проблеми. Сучасні вимоги до якості підготовки фахівців зумовлюють необхідність пошуку ефективних шляхів і засобів забезпечення не тільки їхньої високої професійної компетентності та конкурентоспроможності на ринку праці, але й загальної і професійної культури, духовності й моральності. Визначальним чинником успішного розв'язання цього вкрай відповідального завдання постає педагогічна культура. Виступаючи вищим рівнем педагогічної майстерності та інтегральною характеристикою особистості педагога і його професіоналізму, вона може ефективно виконувати свої функції лише за умови формування на надійних підвалинах філософії освіти, своєї загальної людяності й чіткої духовної спрямованості.

У той же час, істотне поширення технократичного характеру мислення, притаманного значній частині викладачів вищої школи, ставить завдання з його подолання, формування і розвитку філософського мислення, педагогічної культури й духовності на рівні надзвичайно важливої актуальної проблеми як педагогічної теорії, так і освітньої практики. Особливої гостроти ця проблема набуває ще й у зв'язку з тим, що більшість викладачів, перш за все технічних, медичних та інших вищих навчальних закладів, не мають базової психолого-педагогічної підготовки і зосереджені на наукових дослідженнях у сфері своїх суто професійних інтересів. Педагогічну ж діяльність вони виконують так, як свого часу навчали їх. Звідси й певне нехтування виховними аспектами освіти, і відверте ігнорування завдань з формування духовного світу студентів.

Аналіз наукових публікацій з проблеми свідчить, що проблеми власне педагогічної культури й духовності здавна пір привертають увагу багатьох дослідників. При цьому існують певні розбіжності у трактуванні самого змісту поняття духовності. Згідно з визначенням, яке пропонує С. У. Гончаренко, духовність – це “індивідуальна вираженість в системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання й соціальної потреби жити, діяти «для інших»”. За словами вченого, “під духовністю переважно розуміють першу з цих потреб, під душевністю – другу”. Разом із цим він розглядає й поняття духовних цінностей, під якими має на увазі “виготови людського духу, зафіксовані у здобутках науки, мистецтва, моралі, культури” [1, с. 106]. У той же час, Р. М. Охрімчук визначає духовність як категорію “людського буття, якою виражається його здатність до самотворення і

© О. С. Пономарьов, 2014

творення культури. Духовність є вищим рівнем розвитку особистості, на якому основними мотиваційно-смысловими регуляторами її життєдіяльності є вищі людські

цінності” За словами автора, “це рівень найбільш зрілої і відповідальної (перед собою та іншими) особистості, здатної не тільки пізнавати та відображати довколишній світ, а й творити його” [2, с.244].

Проблеми духовності та її формування розглядали ще Г.С. Сковорода і П. Юркевич, потім С.Л. Франк та М.О. Бердяєв, пізніше С.С. Аверинцев, С.Б. Кримський, С.В. Пролеєв, В.І. Шинкарук та інші філософи й педагоги.

Найбільшого поширення набуло поняття педагогічної культури. Його зміст і сутність у М.Д. Ярмаченка розглядається як “інтегративна сукупність фізичних, інтелектуальних, загальнокультурних і моральних якостей, професійних знань і умінь, необхідних для успішної навчальної і виховної роботи” [3, с. 641]. Педагогічну культуру як специфічний феномен досліджують І.Д. Бех, В.М. Гриньова, І.Ф. Ісаєв, В.Г. Кремень, В.В. Радул та інші. Так, О.В. Бондаревська розглядає педагогічну культуру як суспільну та особисту цінність [4]. Зміст професійної культури викладача вищої школи досліджує Н. Мазур [5].

Проблеми виховання духовно-моральної культури студентів досліджує Н.Г. Баженова [6], С.С. Чорна розглядає систему цінностей викладача вищої школи [7], П.І. Підкасистий та В.Д. Иванов аналізують феномен духовності в системі смисловиттєвих координат [8], Л.С. Нечепоренко розглядає сутність і сенс професійної культури викладача в загальному контексті педагогічної майстерності [9]. Окрему групу становить дослідження проблем педагогічної етики: В. Андреев, Л. Архангельський, Г. Васянович, Е. Гришин, Т. Мишаткіна, В. Наумчик, В. Писаренко, Є. Савченко та інші.

Важливо, однак, зазначити, що поняття як духовності, так і педагогічної культури при всій їхній теоретичній важливості необхідні саме освітній практиці. В ній відбувається і перевірка ефективності теоретичних побудов, і їхня справжня значущість, і життєва цінність. Проблеми ж практичного застосування основних положень педагогічної культури присвячено дещо менше робіт. Як приклад можна навести дослідження А.В. Донцова, присвячені питанням формування моральних механізмів поведінки студентської молоді та її регулювання [10].

Невирішеними аспектами проблеми, на наш погляд, треба вважати, по-перше, відсутність розгляду її сутності з позицій системної цілісності, зумовлену певною диференціацією напрямів її досліджень і переважною їх вузькою спеціалізацією та суто дисертаційною спрямованістю. По-друге, переважна частина досліджень і публікацій з порушеної проблеми присвячена суто педагогічним її аспектам, натомість як необхідну повноту її розуміння, а отже й вибір методології дослідження може забезпечити більш загальний підхід саме з позицій філософії освіти. Нарешті, по-третє, в більшості публікацій з даної проблеми феномени духовності та педагогічної культури розглядаються ізольовано й майже не здійснюються спроби як їхнього спільного аналізу, так і практичного застосування в освітньому процесі.

Мета статті й полягає у спробі з’ясування системи зв’язків духовності та професійної культури педагога з позицій філософії освіти й визначенні реальної можливості їх застосування при розв’язанні завдань освіти у складних і суперечливих умовах нашого мінливого сьогодення. При цьому мається на увазі перш за все розглянути причини певного зниження рівня духовності в суспільстві й суспільному житті, особливо у молодіжному середовищі, а також можливі шляхи і засоби відновлення людяності цілей і загальної спрямованості педагогічного впливу. Йдеться про те, щоб у ньому домінувала саме освіта, а не професійна підготовка, при всій безсумнівній значущості останньої.

Виклад основного матеріалу. Складні й досить суперечливі процеси становлення і розвитку постіндустріальної цивілізації накладають свій відбиток на всі сфери індивідуального і суспільного буття людини. У першу чергу це стосується системи освіти як специфічного соціального інституту, який призначений не тільки для забезпечення підготовки підростаючих поколінь до успішного життя й діяльності в даному суспільстві, а й для формування їхнього прагнення і здатності розвивати його та вдосконалювати. Оскільки ж педагоги самі є продуктом системи освіти, вони успадковують всі її і безсумнівні позитиви, і не менш істотні недоліки. До того ж, далеко не кожній людині, якій випала доля працювати в системі освіти, притаманна чітка психологічна спрямованість на педагогічну діяльність. А без цього ні відповідна підготовка, ні диплом не забезпечать їй ціннісного сприйняття своєї професії, навіть при розумінні суспільної значущості своєї діяльності.

Однак зростаючі суспільні вимоги до системи освіти й реальні очікування як студентів, так і роботодавців зумовлюють необхідність забезпечення високої якості підготовки фахівців, їх виховання й особистісного розвитку. Одними з найістотніших чинників, здатних ефективно сприяти успішному розв'язанню цих складних і відповідальних завдань, є педагогічна майстерність та професійна культура викладача. При цьому, якщо для підготовки фахівця може бути цілком достатньо його належного професіоналізму у відповідній сфері науки і техніки, то для особистісного розвитку потрібні ще й багатий духовний світ, чіткі світоглядні позиції, життєві цілі й цінності. Викладачеві необхідна також цілісна система моральних принципів і переконань, віртуозне володіння прийомами і засобами дієвого педагогічного впливу на студентів. Все це разом і створює його особистий авторитет і професійну культуру, відкриває йому можливість формувати і розвивати загальну і професійну культуру студентів.

Ми вже писали про те, що “саме випускники вищої школи мають бути спадкоємцями накопиченої попередніми поколіннями скарбниці досягнень матеріальної і духовної культури, її зберігачами та охоронцями, на них покладено високу суспільну місію зі збагачення і розвитку культури і передачі її у спадщину наступним поколінням”. Ми підкреслювали, що “водночас випускники вищої школи виступають і носіями цієї культури, вони значною мірою визначають рівень духовності суспільного життя, характер життєвих цілей і цінностей широких верств населення, їх прагнення й інтереси, їх моральнісні норми, художні смаки та ідеали” [11, с. 3-4].

Однак для того, щоб випускники дійсно могли стати носіями не тільки високого професіоналізму, а й культури, моральності і духовності, вони повинні мати перед собою справжній взірець цих якостей. Адже не випадково вважається, що Особистість може виховати тільки Особистість. Проте, на жаль, реальна практика освіти свідчить, що далеко не кожен викладач вищої школи є справжнім педагогом. За результатами здійсненого автором у січні 2014 року експрес-опитування виявилось, що від 15 до 50% студентів інженерно-технічних спеціальностей не визнають істотної ролі викладачів у формуванні своєї професійної компетентності, а від 60 до 80% не вбачають їхнього виховного впливу на свій особистісний розвиток.

І така картина характерна не тільки для нашої системи освіти. Тією чи іншою мірою її прояви є в різних країнах, у тому числі в індустріально розвинених. Для ілюстрації цієї тези можна навести хоча б такі факти. Відомий французький дослідник проблем сучасної освіти Р. Бурдонкль, розглядаючи сутність і зміст професіоналізму педагогів, спеціально вказує на існування певних меж поширеного міфу про можливості їхнього реального впливу на своїх вихованців [12]. Аналізуючи гаму взаємозв'язків між університетською освітою й майбуттям Америки, Д. Бок також не об-

минає проблем падіння рівня духовності і культури в суспільстві і недостатнього впливу на його формування та розвиток з боку педагогічної спільноти [13].

Якщо ж згадати численні випадки, коли американські студенти чи навіть школярі холоднокровно розстрілюють своїх однокласників і педагогів, можна впевнитися в тому, що не існує лінійної кореляції між рівнем добробуту людей і їхньою освіченістю, з одного боку, та загальною культурою і духовністю, з іншого. Тому цілком закономірним видається поширення тези “від людини освіченої – до людини культури”. При цьому передовсім мається на увазі той глибинний сенс філософії культури і філософії освіти, який є головною, інтегральною характеристикою внутрішнього, глибинного світу особистості, який визначає рівень її духовності й моральності, системи життєвих цінностей.

Нагадаємо, що ще в середині минулого століття відомий англійський вчений і публіцист Ч.П. Сноу вказував на формування і фактичне існування двох культур, проявом чого є протиставлення науково-природничих і технічних знань знанням соціально-гуманітарним і тим більш літературі й мистецтву [14]. Саме ця ситуація стала одним із джерел технократичного мислення багатьох фахівців і втрату ними розуміння того, що не людина призначена для служіння техніці, а навпаки. З часів Сноу технократизм не тільки не послабшав, але й перетворився на своєрідну потужну ідеологію. Підвалини технократизму були закладені працями М. Бердяєва, М. Хайдеггера, К. Ясперса.

Навіть філософське осмислення феномену машинного фетишизму та його небезпеки виявилось недостатньо сильним аргументом для її подолання. Тут можна назвати імена таких мислителів, як Р. Арон, Д. Белл, З. Бжезінський, Г. Кан, О. Тоффлер, Ж. Фурастьє й інші. Той же Бердяєв стверджував, що машина підкорила в людині не тільки сили природи, а й саму людину: машина не тільки в чомусь звільняє, а й по-новому закріпачує людину. Таким чином, одним із важливих завдань сучасної освіти, яке безпосередньо впливає з необхідності відновлення духовності, постає подолання технократизму.

Відносно новим аспектом цього завдання варто вважати те, що в умовах реалій сьогодення це завдання має поширюватися на студентів не тільки вищих навчальних закладів інженерно-технічного профілю, але й на представників всіх інших спеціальностей, у тому числі й соціально-гуманітарних. Це зумовлено поступовим розмиванням меж, які ще донедавна чітко розділяли науково-технічну і соціально-гуманітарну культури і про які писав Ч.П. Сноу. Дійсно, сьогодні для діяльності все більшого загалу гуманітаріїв характерним постає широке використання різних технічних пристроїв, у той час, як представникам природничих і науково-технічних спеціальностей все більш притаманним стає усвідомлення визначальної ролі особистісного чинника в забезпеченні належної якості та ефективності їхньої професійної діяльності.

Однак при цьому треба відверто визнати, що, на жаль, взаємовплив цих двох культур виявився асиметричним при помітному домінуванні науково-технічної культури. Це можна пояснити як більш сильними позиціями техніки і технологій у забезпеченні життєдіяльності сучасного суспільства, так і тим загальним падінням духовності й людяності, яке стало однією з характерних рис нашого часу. Але сьогодні необхідно слід враховувати й такий впливовий чинник, як ринкова економіка. У тому її варіанті, що реалізований в Україні, їй притаманні майже відверте ігнорування духовного життя людей, насадження у свідомості людей культу споживання, гонитва за матеріальними благами і владою як джерелом можливості отримання і примноження цих благ.

У своєму зверненні до християн з нагоди Різдва 2013 року Папа Римський Франциск спеціально підкреслив, що сьогодні все навкруги ґрунтується на законах конкуренції та виживання найбільш пристосованих, а маси людей викидаються, залишаючись без роботи і можливості існувати. При цьому у світі поширюється культура глобальної байдужості. Ми ж вважаємо за необхідне уточнити, що ця байдужість посилюється й атомізацією суспільства, істотними змінами цілей і характеру міжособистісного спілкування. В умовах байдужості із спілкування і відносин між людьми зникає людяність і сердечність. А це тільки посилює бездуховність індивідів і всього суспільства, деформується система життєвих цінностей та ідеалів.

Визначальною умовою успішного розв'язання завдання з відновлення духовності, на наше глибоке переконання, є істотне підвищення рівня професійної культури педагогів. Воно потребує глибокої філософської рефлексії цього феномену. Це тим більш важливо, що, за словами широко відомого філософа і теоретика педагогіки, одного із фундаторів сучасної філософії освіти Дж. Дьюї, якщо ми готові вбачати освіту як процес формування ставлення, емоційного і розумного, до природи й до іншої людини, всю філософію варто вважати загальною теорією освіти.

З цих позицій видається вкрай необхідним філософсько-педагогічний аналіз сутності, змісту і призначення професійної культури викладача та її ролі у формуванні й розвитку духовно-культурного потенціалу студента. Цілком природно, що успішне формування і розвиток людини культури може здійснювати тільки педагог, який сам є носієм високої загальної і професійної культури. Тільки у цьому разі його особистий вплив на студентів буде ефективним.

Особиста культура педагога має виявлятися у відкритті студентам його багатого духовного світу. Тому тут досить доречним видається глибоко філософський за сутнісним сенсом відомий вислів німецького письменника і критика Й. Гофмільера про те, що душею культури є культура душі. Ось чому загальна і професійна культури особистості постають важливою інтегральною характеристикою її життя й діяльності, її поведінки і характеру взаємовідносин з іншими людьми, її моральних та естетичних поглядів, смаків та ідеалів.

Однак духовність не виникає сама по собі, тому в структурі педагогічної культури викладача повинні бути, по-перше, належний арсенал засобів дієвого педагогічного і особистісного впливу на студентів, по-друге, високий рівень професійної компетентності у сфері тих дисциплін, які він викладає, по-третє, чітка психологічна спрямованість на професійну педагогічну діяльність, по-четверте, розвинена педагогічна майстерність, по-п'яте, розвинена інтуїція і здатність успішно поєднувати використання загальних положень педагогічної теорії із вдалим і доречним експромтом. Останнє ж потребує наявності у цього педагога високої загальної культури, широкого кругозору та ерудиції.

Використання ним несподіваних, на перший погляд, історичних епізодів і фактів, літературних творів, згадок про твори живопису, музики тощо як ілюстрацій до лекційного матеріалу робитиме цей матеріал більш привабливим і зрозумілим, сприятиме кращому його сприйняттю й запам'ятовуванню. У той же час, це збуджуватиме інтерес студентів і до навчальної дисципліни, і до самого лектора, і до тих творів культури і мистецтва, які він згадує. Отже, це буде не тільки свідченням його власної високої культури й багатого духовного світу, а й потужним чинником і дієвим мотивом для студентів в оволодінні ними багатствами культури, формуванні й розвитку свого духовного світу. Тут виникає і ще одна цікава обставина. Вона стосується комунікативної культури викладача, його манери спілкування, використання мовленнє-

вих засобів. Адже, як свідчить реальна практика освітньої діяльності, всі ці чинники справляють дієвий вплив на розвиток мовленнєвої культури студентів.

Не секрет, що сьогодні багато студентів, м'яко говорячи, не дуже схвально сприймають курс філософії, не засвоюють належним чином її основні положення, через що втрачають можливості формування своїх світоглядних позицій, методологічних принципів професійної діяльності й основ свого духовного світу. Можна навести цілу низку причин цього явища. По-перше, викладання курсу філософії на другому курсі є недоцільним, оскільки студенти ще не отримали належної загальної науково-природничої підготовки. По-друге, окремі викладачі подають матеріал курсу формально, не турбуючись про його сприйняття і розуміння студентами. Вони, очевидно, не знають тієї максими Канта, що не філософії треба навчати, а філософствуванню. По-третє, матеріал курсу філософії сьогодні нераціонально структурований з позицій дидактики, насамперед з його здатності викликати інтерес студентів. На наше переконання, спочатку необхідно давати загальні положення, принципи та функції філософії, потім – можливості їх застосування в осмисленні людиною себе і свого місця у світі, своєї професії й майбутньої професійної діяльності, а також суспільних подій і явищ, і тільки після цього – історію філософії.

Саме у такому випадку виникатиме можливість не тільки істотно підвищити інтерес студентів до філософських проблем сучасності, а й підвищити рівень їх загальної культури, розширити духовний світ і прищепити культуру мислення. Остання забезпечить потужний зворотній зв'язок, який посилить усвідомлене прагнення до оволодіння новими надбаннями духовної культури й подальше розширення духовного світу. Водночас належна культура мислення допоможе студентам у розумінні потреби у філософській культурі, а відтак, і у свідомому оволодінні системним підходом до засвоєння навчального матеріалу з інших дисциплін і до формування своєї високої професійної компетентності.

Таким чином, духовність як один із центральних складників культури й моральності особистості стає складним поліфункціональним і багатоаспектним утворенням: вона є не тільки метою виховання і особистісного розвитку студентів, а й потужним джерелом і механізмом цих процесів, інструментом формування свідомого прагнення студентів до забезпечення якості навчально-виховного процесу й підвищення рівня їх загальної культури. Однак варто знову повторити, що ці можливості можуть бути успішно реалізовані лише за умови високої професійної компетентності, педагогічної майстерності викладача та його педагогічної культури. Сама ж педагогічна культура, у свою чергу, також є водночас і складником філософії освіти, яку сповідує викладач, і важливим інструментом її подальшого розвитку, і засобом дієвого педагогічного впливу на студентів, насамперед через культуру спілкування з ними. Адже відомо, що саме в процесі спілкування найбільш яскраво виявляються і духовність, і загальна культура людини, і її ставлення до співрозмовника.

З позицій філософії освіти цікаво розглянути й проблему співвідношення між духовністю людини та її релігійними віруваннями і переконаннями. Воно є актуальним тому, що, по-перше, сьогодні все більше людей, у тому числі й серед студентів, звертаються до релігії. По-друге, в такій багатоконфесійній країні, як Україна, релігійні вірування, на жаль, є не тільки формою суспільної свідомості, але й одним із чинників розколу. По-третє, більшість традиційних релігій дійсно є потужним джерелом духовності і культури, однак і справжня духовність, і культура існують і поза релігійними віруваннями.

Таким чином, віра є власною, внутрішньою справою кожної людини і насаджувати духовність студентам через релігію було б некоректно. Тим більш, що форму-

вання й розвиток духовності й культури постає важливим завданням системи освіти й конкретизацією цілей виховання та особистісного розвитку. Оскільки ж церква в нашій країні відокремлена від держави, а освіта є частиною державних інститутів, розв'язання вказаних завдань треба здійснювати нерелігійними методами і засобами. Хоча це зовсім не виключає і звернення до кращих духовно-культурних надбань релігій. Проте в цьому випадку варто діяти вкрай обережно і делікатно, оскільки домінування одного вірування здатне зачіпати почуття прихильників іншого вірування.

Формування духовного світу студентів є важливим і достатньо складним завданням. Його важливість зумовлена тією роллю, яку вони відіграватимуть в соціально-економічному і духовно-культурному відродженні України. Оскільки ж вони утворюють майбутню інтелектуальну і науково-технічну еліту країни, їхня культура й духовний становитимуть собою істотний чинник впливу на широкі верстви населення. Тому філософія педагогічної культури має бути активною. Це означає не тільки те, що вона сприяє успішному виконанню педагогом своїх навчально-виховних завдань, але й те, що в процесі їх виконання вона здатна поступово трансформуватися у філософську культуру студентів. А це вже буде якісно новим рівнем розвитку і їхньої професійної й соціальної компетентності, а також загальної культури й духовного світу.

Більш того, беремо на себе сміливість стверджувати, що зростання рівня духовної культури студентства неминуче впливатиме також на їх викладачів, вимагаючи від них не відставати від своїх вихованців. Філософія педагогічної культури, таким чином, розкриває як перед дослідником, так і перед педагогом-практиком нові цікаві горизонти виявлення її можливостей. І перш за все треба визначити її вплив на суспільство і суспільну свідомість, характер суспільних відносин і систему суспільних цінностей та ідеалів. Цей вплив випливає з того, що освіта має глобальний характер, охоплюючи практично все населення і тією чи іншою мірою впливаючи на самоприйняття й розуміння своєї сутності та призначення буквально кожним індивідом.

Згадувана вище О.В. Бондаревська справедливо вважає педагогічну культуру частиною загальнолюдської культури. Правда, при цьому не можна погодитися з твердженням автора, що змістом її є світовий педагогічний досвід, який вона зводить до зміни культурних епох і відповідних педагогічних цивілізацій та історії педагогічної науки і освітньої практики, до зміни освітніх парадигм. На наше глибоке переконання, педагогічну культуру варто розглядати у двох аспектах – як культуру професійної діяльності педагогів та як особисту культуру конкретного виконавця цієї діяльності. Хоча стосовно справжнього педагога термін “виконавець діяльності” видається не дуже вдалим, адже він виконує надзвичайно важливу і відповідальну суспільну місію.

Саме у цьому сенсі філософія педагогічної культури виходить з того, що в узагальненому вигляді ця культура виступає системною характеристикою рівня професійного та особистісного розвитку педагога, проявом якої є його глибоко усвідомлена діяльність та взаємини зі студентами, колегами, іншими людьми, світом та з самим собою. Вона визначає міру його духовно-практичної універсальності як активного суб'єкта соціокультурної творчості, тому передбачає чітко виражений інноваційний тип мислення і щире прагнення не просто передати студентам свої знання, досвід і культуру, а й сприяти тому, щоб вони у своїй діяльності йшли далі, оскільки саме в цьому і полягає науково-технічний і соціальний прогрес.

Висновки. Виконане дослідження дозволяє дійти таких висновків. По-перше, у складних умовах мінливого світу істотно зростає значення не тільки професійної, а й соціальної компетентності фахівців, їх світоглядних позицій, моральних принципів і переконань та духовно-культурного рівня. По-друге, забезпечення належного розвит-

ку цих якостей у студентів потребує високого професіоналізму, педагогічної майстерності і педагогічної культури викладача. По-третє, педагогічна культура є системною характеристикою рівня його професійного та особистісного розвитку, стилю його роботи і спілкування зі студентами та іншими людьми. Тому, по-четверте, педагогічна культура має ґрунтуватися на чітких філософських і логіко-методологічних принципах і передбачати високу культуру філософського мислення та здатності допомагати студентам у прищепленні їм такої культури. По-п'яте, у складній і розвиненій структурі педагогічної культури одне з центральних місць посідає духовність, яка є визначальним чинником забезпечення гуманістичного розвитку нашого суспільства і основним інструментарієм формування і розвитку духовного світу студента, духовно-культурного відродження України.

Напрями подальших розвідок полягають у поглибленні дослідження феномену духовності, визначенні логіко-методологічних засад її формування та розвитку і виборі ефективних шляхів, засобів і педагогічних технологій дієвого духовного впливу на студентів.

Список літератури: 1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с. 2. Охрімчук Р. М. Духовність // Енциклопедія освіти. – С. 244-245. 3. Ярмаченко М. Д. Педагогічна культура // Енциклопедія освіти. – С. 641. 4. Бондаревская Е. В. Педагогическая культура как общественная и личная ценность // Педагогика. – 1999. – № 3. – С. 37-43. 5. Мазур Н. Зміст професійної культури викладача вищої школи // Рідна школа. – 2007. – № 4. – С. 12-14. 6. Баженова Н. Г. О воспитании духовно-нравственной культуры студентов // Высшее образование в России. – 2011. – № 4. – С. 152-155. 7. Чорна С. С. Система цінностей викладача вищої школи // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Зб. наук. пр. – Вип. 40. – Запоріжжя, 2006. – С. 461-466. 8. Підкасистый П. И., Иванов В. Д. Духовность в системе смысло-жизненных координат // Педагогика. – 2012. – № 7. – С. 25-35. 9. Нечепоренко Л. С. Педагогічна майстерність: монографія. – Харків: Видавничий центр ХНУ, 2009. – 276 с. 10. Донцов А. В. Формування моральнісних механізмів поведінки студентської молоді. – Харків: Шлях, 1999. – 226 с. 11. Мазоренко Д. І., Заветний С. О., Пономарьов О. С. Соціально-гуманітарні проблеми педагогіки вищої школи // Соціально-гуманітарні вектори педагогіки вищої школи: 3-я Міжн. наук. конф.: Зб. матер. – Харків: Міськдрук, 2011. – С. 3-7. 12. Bourdoncle R. La professionalisation des enseignants: les limites d'un myth // Revue Française de pedagogie. – 1993. – № 105. – P. 83-119. 13. Bok D. Universities and the Future of America. – Durham: Duke University Press, 1990. – 135 p. 14. Сноу Ч. П. Две культуры. - М.: Прогресс, 1973. – 144 с.

Bibliography (transliterated): 1. Goncharenko S. U. Ukraïns'kij pedagogichnij slovník. – K.: Libid', 1997. – 376 s. 2. Ohrimchuk R. M. Duhovnist' // Enciklopedija osviti. – S. 244-245. 3. Jarmachenko M. D. Pedagogichna kul'tura // Enciklopedija osviti. – S. 641. 4. Bondarevskaja E. V. Pedagogicheskaja kul'tura kak obshhestvennaja i lichnaja cennost' // Pedagogika. – 1999. – № 3. – S. 37-43. 5. Mazur N. Zmist profesijnoï kul'turi vikladacha vishhoï shkoli // Ridna shkola. – 2007. – № 4. – S. 12-14. 6. Bazhenova N. G. O vospitanii duhovno-nravstvennoj kul'tury studentov // Vysshee obrazovanie v Rossii. – 2011. – № 4. – S. 152-155. 7. Chorna S. S. Sistema cinnostej vikladacha vishhoï shkoli // Pedagogika i psihologija formuvannja tvorchoï osobistosti: problemi i poshuki: Zb. nauk. pr. – Vip. 40. – Zaporizhzhja, 2006. – S. 461-466. 8. Pidkasytyj P. I., Ivanov V. D. Duhovnost' v sisteme smyslozhiznennyh koordinat // Pedagogika. – 2012. – № 7. – S. 25-35. 9. Necheporen-

ko L.S. Pedagogichna majsternist': monografija. – Harkiv: Vidavnichij centr HNU, 2009. – 276 s. 10. Doncov A. V. Formuvannja moral'nisnih mehanizmiv povedinki students'koï molodi. – Harkiv: Shljah, 1999. – 226 s. 11. Mazorenko D. I., Zavetnij S. O., Ponomar'ov O.S. Social'no-gumanitarni problemi pedagogiki vishhoï shkoli // Social'no-gumanitarni vektori pedagogiki vishhoï shkoli: 3-ja Mizhn. nauk. konf.: Zb. mater. – Harkiv: Mis'kdruk, 2011. – S. 3-7. 12. Bourdoncle R. La professionalisation des enseignants: les limites d'un myth // Revue Française de pedagogie. – 1993. – № 105. – P. 83-119. 13. Bok D. Universities and the Future of America. – Durham: Duke University Press, 1990. – 135 p. 14. Snou Ch. P. Dve kul'tury. - M.: Progress, 1973. – 144 s.

УДК 1(075.8): 372

А. С. Пономарев

ДУХОВНОСТЬ В СИСТЕМЕ ФИЛОСОФИИ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ

С позиций философии образования проанализирована система связей духовности и профессиональной культуры педагога. Рассмотрены структура этой культуры и ее роль в формировании профессиональной и социальной компетентности студента и в его личностном развитии. Уделено внимание задачам образования по воспитанию и развитию духовного мира студента. Показано, что педагогическая культура должна основываться на четких философских и логико-методологических принципах и предусматривать высокую культуру философского мышления.

Ключевые слова: профессиональная культура педагога, духовность, философия образования, общественное сознание, воспитание, личностное развитие.

UDC 1(075.8): 372

A. Ponomaryov

SPIRITUALITY IN THE PHILOSOPHY PEDAGOGICAL CULTURE

From the standpoint of the philosophy of education analyzed the linking system of spirituality and professional culture of the teacher. The structure of this culture and its role in shaping the social and professional competence of the student in his personal development are considered. Attention is paid to educational tasks it is the upbringing and development of the spiritual world of the student. It is shown that pedagogical culture should be based on clear philosophical and logical and methodological principles and provide high culture of the philosophical thinking.

In difficult conditions of a rapidly changing world are extremely important as a professional and social competence of a specialist, and his worldview, moral principles, spiritual and cultural level. The development of these qualities in students requires high professionalism, pedagogical skills and pedagogical culture of the teacher. Pedagogical culture is system specification of its professional and personal development and communication with students. Central place in this culture takes spirituality as a factor of the forming in the spiritual world of the students and humanization of society.

Keywords: teacher professional culture, spirituality, philosophy of education, public awareness, education, personal development.

Стаття надійшла до редакційної колегії 1.04.2014